

Pest első városépítésze: Hild János

A Hildek nélkül Budapest – és még néhány magyar város – nem lenne az, ami. A család pesti ága Hild János leszármazottja, ő az ausztriai Salesben született 1766-ban és 190 éve, 1811. március 22-én halt meg Pesten. Vencel testvére lett a soproni Hildek őse, apjuk, Adalbert a 18. századi Bécsben működött építőmesterként. Két fia nála kezdte a szakmát, de János olaszországi tanulmányokat is folytatott. Húszéves korában Nagyszombatról hívták Pestre, hogy a később a levett szabadságharc rossz emléké szimbólumává lett Újépület építkezését vezesse. A növekvő falak között szerezte első építő tapasztalatait a gyermek Hild József, aki később Pollack Mihály mellett a reformkor legjelentősebb klasszicista építészévé vált. Ez a klasszicizmus egyszerre fejezte ki a felvilágosult abszolútizmusrend-eszményét, de a megyeszékhelyeken a magyar rendek függetlenségi törekvéseit is. Rend és rendek, több mint szójáték. A benne rejlő ellentmondások nemcsak a politikában, de a korabeli magyar városfejlődésben is megmutatkoztak. A török kivonulása után semmilyen korlátozás nem gátolta az újjáépítést. Pesten és Budán a városvezetők örültek, ha új betelepülők építkeztek a romokon. A fejlődésnek azonban egy ponton túl nem kedvezett ez a kaotikus helyzet.

József nádor, látva Hild János tehetségét, azzal bízta meg 1805-ben, hogy dolgozza ki Pest városrendezési tervét, gondoljon az utakra, csatornázásra, a parkokra – ez a nádor szívügye volt –, és az ezekből következő rendezett beépítés szabályozására. Addig csak egy kisebb terv állt rendelkezésre a Lipótváros Újépület körüli rendezésére, melyet Balla Antal megyei főépítész készített – és amely Pollencig József metszetén maradt fenn. Hild és a nádor 26 pontból álló városfejlesztési programot és a Szépitő Bizottmány megalakulására vonatkozó javaslatot dolgozott ki. Hild tervét felterjesztették Bécsbe, és vártak. Évekig. Közben az államtanácsnál is lobbiztak, mely végül a nádor többszöri sürgetésére 1809. július 29-én jóváhagyta a mai Nagykörúton belüli területre vonatkozó elképzeléseket, melyeket vagy ötven évig szem előtt tartottak a várost érintő döntésekben.

A Szépitő Bizottmány a tervfelülvizsgáló albizottság előterjesztésére, Szentiványi Bonaventura elnökletével ítélte meg a terveket, amelyeknek illeszkedniük kellett Hild János városrendezési terveibe. Fontos volt az országutakhoz kapcsolódó főutak tiszteletben tartása. Végül ezek kapun kívüli hatósugarában fejlődtek a „külvárosok”, a Lipót-, Teréz-, Erzsébet-, József- és Ferencváros. Hild nem sokáig élvezte sikerét, három évvel később, negyvenöt évesen meghalt. Olyan nagy tiszteletben állt, hogy ettől kezdve özvegye, Klára is rendelkezett „tervezői jogosultsággal”, és a Hild cég stróman nélkül is működhetett.

Az egyre sikeresebb Szépitő Bizottmány 1839-ben új építési szabályzatot alkotott, meghatározva a házak magasságát, párkányvonalait és az ablakritmust: nyolc lábban határozták meg az ablakok tengelytávolságát. Ez a körültekintés élenjáró vívmány volt európai összehasonlításban is. Pest a külföldiek szemében is az egyik legegységesebb, és Dunaparti beépítésével, talán a kor legszebb „modern” európai városa volt. Mert az építészek a kötöttségek között is fantáziával és nívós társzművészeti elemekkel tudták oldani a rendet. József nádor egy jelentésében megfogalmazta: Pest-Buda a Monarchia

A pesti Vármegyeháza Hild udvarán nyáron hangversenyeket rendeznek

legszebb városává lesz. A konzervatív Buda is megalakította az Építészeti Bizottságot és ezzel fél évszázadnyi előrelátással megalapozta a majdani városegysítés lehetőségét.

1821-ben, tíz évvel Hild János halála után, Schöms Ferenc a Szépitőbizottmányt értékelve már komoly eredményeket összegezhettek: „Elkészült a Német Színház, a városkapukat és városfalakat lerombolták, így Pest egybeolvadhat az elővárosokkal. Új utcák, közterek, jelentős középületek palotái épülhettek meg, és a belvárosból a bűzös, piszkos és hangos ipart kitelepítették.” A vágóhidakat és bőrfeldolgozókat határozott elhatározással kitelepítették a gyorsan lakóterületté váló egykori perifériákról. Talán ebben is példát vehetnénk eleinktől, ma, amikor: a városrendezés már a környezetvédelem tudományos alapokon kidolgozott elveire is támaszkodhat.

1849-ben a bizottmány tovább javította az építési szabályzatot, pontosítva a tervek formai kötelmeit: rendelkezett a tűzfalakról, korlátozta a telekuzsorát, meghatározta az építőanyagok minőségét, és gondoskodott a zömében már háromszintes épületek alapozásának ellenőrzéséről.

Ez a gondosság olykor persze költségnövelő tényező is lehetett. Bosszantotta is a polgárt, Széchenyinek kellett latbatvetnie tekintélyét a Szépitő Bizottmány fennmaradásáért, amelynek 1848 tavaszán elnöki teendőit is elvállalta. Ekkortól a jegyzőkönyveket magyarul írták. Ezzel is összefügg, hogy 1856-ban a „rebellis”-nek ítélt hivatalt az udvar feloszlatta. Majd csak a kiegyezés után, 1870-től újul meg: a Közmunkák Tanácsának keretei között.

Hild János inkább műszaki beállítottságú ember volt, még-

is igen artisztikus, soha meg nem valósult terveket is készített a Nemzeti Múzeumra – még a Hatvani utcába. Rajzolt színház- és vígadótervet. Néhány fűtőművet meg is építhetett: a pesti Megyeháza ma varázslatos hangulatú középső részét és a szép mezőhegyesi lovardát. Két finomabb léptékű és elegáns ízlésű munkát is Hild János alkotott: a szervita konvent részére építette át a mester a Martinelli téri rendházat, melyet 1872-ben *Diescher* József épületével váltottak fel. Ugyancsak mostoha sorsa van a Belvárosi-plébániatemplom Hild János által 1801-ben épített bronz oszlopféjes márvány főoltárának, melyet 1890-ben áttelepítettek a rákoskeresztúri templomba, hogy *Steindl* Imre Zsolnay-majolika oltárának helyet csináljanak. Mind *Diescher*, mind *Steindl* munkája később, a második világháborúban elpusztult...

Hild életművének jelentőségét Pest fejlődése példázza. Az építészettörténet – leginkább a Hildekkel foglalkozó *Rados* Jenő professzor – óvatosan ítélte Hild János tervét. Pedig realista volt, terve kivitelezhetőnek bizonyult. Úttörő módon, egyszerre tudott racionális, politikai és esztétikai tényezőket kezelni. Végeredményben ma is a történelmi körülmények által késleltetett, lassú fejlődést követő, hirtelen nyakunkba szakadó növekedés gondjain kell úrrá lenniük a városvezetőknek: egyéni érdekek és szubjektív ítéletek között rátalálniuk a helyes útra. Elkélne egy-két, Hildhez foghatóan határozott és jó szemű városrendező, a sokban hasonló, de jóval-bonyolultabb és jóval nagyobb léptékű fővárosi feladatok megoldására.

Szegő György

Mosel József, Pest első polgármestere

A XVIII. századi Pest-Buda városvezetésére két család, a budai (és részben pesti) Sauttermeisterek és a pesti Moselek egymást követő nemzedékeiből kikerülő városatyák tevékenysége volt meghatározó. A Mosel família „alapító atyja”, Mosel Antal János 1692-ben telepedett le a városban. Németországból származott, a mainzi érsekséghez tartozó Ringau nevű városkában született 1666 körül; ifjúkoráról, származásáról többet nem tudunk.

Mosel Antal János Pesten azonnal polgárjogot kapott, s mint jegyző, tagja lett a városi tanácsnak. Ez a gyors karrier nem lehetett véletlen. A pesti német telepések bizonyára ismerték a fiatal, tehetséges és a jogi ügyekben járatos Moselt, s mivel a tanácsba épp ilyen emberek kellettek, hát Pestre csalogatták a vállalkozó kedvű ifjút. Nem is csalódtak benne: Mosel haláláig, 1721-ig becsülettel dolgozott a városért. Mint szindikusz, vagyis mint ügyész elévülhetetlen érdemeket szerzett a régi városi kiváltságok visszaszerzésében, megszervezte és vezette a levéltárat és a telekhivatalt, s mint tanácstag is minden idejét a városnak szentelte. S ami nem mellékes: tudását és hatalmát a köz javára és megalégedésére használta. (Közben persze, mivel szép fizetést kapott, a saját vagyonát is gyarapította: övé, majd később fiaié volt szinte az egész mai Józsefváros területe.)

Halála után örökébe nemcsak képletesen, hanem gyakorlatilag is fia, József lépett. Mosel József már Pesten született 1711-ben. Középszkolai tanulmányait is itt végezte az 1717-ben megnyílt piarista iskolában, majd rögtön a hivatalnoki pályára lépett: 1728-ban a város irodájában alkalmazták, és hamarosan első írnok lett. Hivatali előmenetelében saját szorgalma, tehetsége mellett apja emléke is segítette.

1733-ban bekerült a választópolgárok sorába és a polgárjogot is megkapta. Még abban az évben megválasztották a telekkönyvi hivatal vezetőjévé, ami nagy elfoglaltsággal és felelősséggel járt, mivel ekkor fogtak hozzá a város falain kívül fekvő házak összeírásához. Tizenhat évig volt a hivatal vezetője, s a munkájával rendkívül elégedett tanács az 1749. évi tisztújítás során tanácsnokká választotta.

Pest-Budán 1526 óta nem járt magyar uralkodó, így amikor híre kelt, hogy Mária Terézia férjével és József trónörökösével 1751 augusztusában a két városba látogat, a pesti tanács Moselt bízta meg, mint a legalkalmasabb személyt a látogatás előkészítésével, a fényes ünnepségek megszervezésével. Mosel éppen ezzel volt elfoglalva, mikor is az április 24-én, Szent György napján megtartott tisztújításon vá-

ratlanul bírónak választották. Így augusztus 4-én a Váci kapunál már ő állt a tanács élén és fogadta Mária Teréziát, átnyújtva az uralkodónőnek a város kulcsait, amelyeket ő kegyesen visszaadott neki további megőrzésre.

Az ünnepségek rendben lezajlottak, és Mosel magas elismerésben részesült. Kiválóságát nemcsak a császári és királyi udvar ismerte el, hanem polgártársai is, akik bírói tisztségben még nyolcszor megerősítették. Hivatali éveiben vált egyre szakszerűbbé a városigazgatás, követelmény lett a jogi képzettség, melyet egy jogi szakiskola megindítása is segített. A városi élet fejlődése, a tanács elé kerülő ügyek nagy száma és bonyolultsága szükségessé tették a hivatali apparátus átszervezését, a bíró mellé helyettes bíró megválasztását.

Ezzel Pest városa megtette az első lépéseket régi vágya, a polgármesteri tisztség megteremtése felé. A következő években a tanács és a polgárság beadványok sorával járult a kamara és a helytartótanács elé, kérve, hogy Pest vezetése is mindenben megegyező legyen a többi első osztályú szabad királyi városéval, vagyis a város élén polgármester álljon, akit rangban a bíró követ. Hivatkoztak Sopron és Buda példájára, megemlítve, hogy a városok rangsorában Pest közvetlenül Buda után következik. Kérésükre hamarosan kedvező válasz született, és az 1773. évi tisztújítás során Pest városa először választott polgármestert.

A választás Mosel Józsefet hozta ki győztesnek, aki majd ötvenéves hivatali pályájával méltán rászolgált a tisztségre: Hivatalát tíz évig viselte, az utolsó években már egyre nehezebben. Megöregedett és belefáradt a város irányításába. Ellenfelei, kihasználva egy szerencsétlen verekedési ügyet, mely a jurátusok és a polgárok között robbant ki, Moselt is megrágalmazták, sőt feljelentették. A panaszokat már az új uralkodó, II. József bírálta el, aki szeretett mindenben maga dönteni, s mivel Pesttel új tervei voltak, amelyekhez új emberek kellettek, elbocsátotta a régi tanács szinte valamennyi tagját.

Mosel a tanácsból távozása után teljes visszavonultságban élt, 1786. december 19-én bekövetkezett haláláig. Két házasságából született nyolc gyermeke közül József nevű fia szintén a város hivatalába állt: ügyészként, majd főügyészként dolgozott 1803-ban történt elhunytáig. A Mosel család tagjai száz évig szolgálták hűséggel és – abban a korban (is) szokatlan módon – „tisztá kézzel” Pest városát. Nevüket, tetteiket mégsem őrzi sem emléke, sem tábla, sem utcanév. Mintha nem is léteztek volna.

Fodor Béla